

hatók. Joggal állítja ezt Bori, hisz ez a mű a kispolgári züllés front mögötti képét adja. A *Szent István-i vásárbán* felvetett züllési motívumot éleszti fel itt is az író, hogy azután bemutathassa a Glembayok életét, a vérgőzös, gyilkos és öngyilkos légkört, a hazugságokkal, intrikákkal és hisztériával telített egészségtelen életet, majd annak agóniáját.

Krleža dramaturgiája a lélektanilag érkező Glombay-ciklusban, amely dramaturgiájának összesített műve, hisz fő motívumai vannak sűrítve e ciklusban. Így a szerelemmotívum a legtisztább érzésektől a perverzítésig; a művészeltek ábrázolási motívuma; élet és halál motívumai — mindez, a polgári életmód, amely a hanyatlás útján van, a legösszetettebb formáiban nyer ábrázolást.

Bori felhívja figyelmünket arra a kettősségre, amely a következőkből adódik: „Polgárokrol szól drámája, de már nem »polgári« módon különösképpen, hogy adott a felismerés: ennek a világnak nincs igazi tragédiája.”

Az először két felvonásosra írt *Agóniát* tartja Bori a legtanulságosabb Krleža-drámának, azért, mert a legszabálytalanabb, és megállapítja, hogy Krleža „Nem szabályt követő, hanem szabályt alkotó művész”. De nézzük a kétfelvonásos *Agóniát*. Helyszín: egy varrószalom, ahol Laura, a főhős, az idős Lenbach báró felesége, méltóságán aluli munkával keresi kenyerét. A dráma expozíciója egy családi veszekedés, amelynek kiindulópontját a báró pénzkövetelése jelenti. A semmittevő báró állandóan iszik és kártyázik, becsületbeli adósságokat köt, majd pedig Laurát öngyilkossági szándékkal fenyegetve zsarolja. Ez a veszekedés már nem az első eset, ezt rögtön érezzük, és azt is, hogy Laura idegei már pattanásig feszülnek, az öngyilkossági fenyegetés sem hat, — nem ad pénzt. A pénz megtagadása újabb megütközésre ad alapot, amelynek hangneme már jóval emelkedettebb, és amely a drámai csomópontok egész sorát vonja magával. Laura ugyanis dührohamának utolsó fázisában, az idegek feszülésének kulminációjakor, amikor az ember már nem ura gondolatainak és a kimondott szavak súlyának, azt mondja, hogy: ahhoz, hogy valaki fejbe löje magát, karakternek kell lenni. A vád célba talál, a férj fejbe lövi magát. Ezzel megindul a kollízió a másik irányból, a szerető oldaláról. Laura hároméves viszonyát a férj halálának pillanatában rendeződni véli, azonban a közrejátszó események döbentik rá a valóságra. Kiderül, hogy az általa rajongásig szeretett ügyvédbarát közönséges szélhámós. Laura, a kétszeres vesztes, a megkönnyebbülés és kiábrándulás egyes érzésének kettősségében nagyon őszintén és reálisan beszél. Számot vet életével, az elhibázott utakat jelöli meg, majd a kilátástalan állapotból az öngyilkosságba menekül.

Krleža utolsó drámai alkotása az *Aretaios*, amelyről Bori ezt írja: „Írói elgondolásként kétségtelenül impozánsabb, mint lett művészi megvalósulásként.”

Összegezőként elmondhatjuk: a Krležáról írt könyvvel értékes és izgalmas tanulmányt kaptunk, amely a maga sajátos szemléletmódjával a Krleža-művek olvasására vagy újraolvasására kényszeríti az embert.

FRANYÓ ZSUZSANNA

EMLÉKEK IDÉZÉSE A TISZTÁNLTÁS EREJÉVEL

URBAN JANOS: *Köposta*.
Forum, Újvidék, 1977.

Hosszú szünet után Urbán újabb szépprózai könyvvel ajándékozta meg olvasóinkat. Tudnunk kell, hogy az utóbbi időben, míg Urbán, az író, „hallgatott”, addig Urbán, a publicista és történész, igen tevékeny volt. Szűkebb hazájának munkásmozgalmi múltja vonzotta ellenállhatatlanul, annak búvkörében alkotott, és, mint az ennek a kötetének olvasásakor

kiderül, a feljegyzett események és az illető körhöz fűződő személyes élmények novellák és karcolatok formájában a felszínre törtek. Nagyon érezhető, hogy ezek az írások egy nagy, a múltba tett utazás melléktermékei, hiszen kidolgozatlanságuk világosan utal arra. Nem utolsósorban a művészi eszközök, amelyek segítségével a szerző „utazásai” élményeit közölni igyekszik velünk, szintén javarészt a múlthoz tartoznak, azaz méltán hiányolhatjuk a kísérletezési kedv jelenlétét.

A könyv hármasság taglalású, az első rész 10, a második 11, a harmadik pedig 9 írást tartalmaz. Mindhárom csoport írásai egy közös tartalmi vonással rendelkeznek: mindegyik a múlt eseményeiből kiindulva a jelen felé igyekszik és ezzel mintegy hídverés szemtanúi lehetünk múlt és jelen között. A visszakanyarodás a múltba nem távoli, hiszen legmesszebbre a háború előtti jugoszláv állam világába jutunk.

Az első csoport, némileg leegyszerűsítve, úgy mondhatnánk, hogy városi történeteket tartalmaz. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nincsenek témabeli átcsapások, azaz, mondjuk, a második csoportban is fellelhetők „városi” történetek, de a domináns elemek az általam közölt felosztásban tagadhatatlanok. A főhősök magányos, testileg vagy lelkileg rokkant emberek, szegények, árvák, naplopók, nyugdíjasok. A második csoport írásai falusi történetek. Ezeknek hősei földművesek, kisiparosok, béresek vagy falusi rendőr. A harmadik írásfűzért háborús történetek alkotják, mert ezek a történetek valamilyen módon kapcsolatban vannak a világháborúval, közvetlenül vagy közvetett módon. Ebben a csoportban az író e korra! kapcsolatos visszaemlékezései uralkodnak.

Urbán János nyelvezete világos és érthető, letisztult. Igyekszik minden esetben a legmegfelelőbb kifejezést használni. Érezhető a nyelvi fegyelmeltség és gondosság jelenléte, minden szó a helyén van. Mondatai aránylag egyszerű szerkezetűek, legtöbbször igen rövidek. Az írások közös vonása, hogy a szerző az első mondatától kezdve a tartalmi mondanivalóra összpontosít. Valójában: a rövid elbeszélő írások egyik elmaradhatatlan követelménye ez, amelynek Urbán minden esetben eleget tesz. Egyébként is írásaiban csak a tartalom van a hangsúly, formai újításnak nyomát sem lelhetjük. Három belső formával találjuk magunkat szemben: az én-formával (azon belül a totális belső monológgal és a mesélt történettel), az ő-formával (mesélt történet) és a totális párbeszéddel (dramatizált jelenet).

További vizsgálódásunk tárgya legyenek azok az ábrázoló eszközök, amelyek segítségével a szerző világos és minden esetben szigorúan egyértelmű tartalmi mondanivalóját közli. Azt mondhatnánk, hogy a legjellemzőbb a különböző műfajok keveredése. A kötetben fellelhetők a riport, a dokumentumirodalom, a novella vagy az emlékirat elemei. Ríponként változik egy-egy elem eluralkodása. Ríportnak nevezhető jó néhány írás, mert a bennük megadott tények megegyeznek a valósággal. A nehézségek akkor bukkannak fel, amikor a riport eszközeivel egy teljes emberi sorsot akar ábrázolni Urbán, mivel a riport csak a valóság egy részletét képes érzékeltetni, míg az igazi, szélesebb szépirodalmi alkotás, legyen az a regény, teljes összefüggéseiben ábrázolja az életet. Más szóval: a kötetben több életrajz esetében csak egy szemszögből kapunk rápillantást, azaz a szerző a riport eszközeivel többször igyekezett megeleveníteni, mint amennyit azok megengednek. Vegyük például a *Meg kell halni* című írás öreg sofőrjét. A főhős monológján keresztül felvonul előttünk egész élete, de a ránk gyakorolt hatás nem mély, mivel csak az ő naiv elmékedésére épül az írói üzenet. A riport eszközeivel sikerült azonban a szerzőnek az objektív tények bemutatása, mivel egyértelműen rámutatott egyes korok visszásságaira. A tények bemutatásakor a szerző, mintegy alátámasztva a tartalom hitelességét, többször támaszkodik korabeli dokumentumokra, azaz azokat szó szerint idézi. Gondolok itt a *Részaratók* bírósági jelentéseire vagy a *nagy kő elmozdítására*, amelyek teljes egészükben tulajdonképpen egy irodai nyelven megfogalmazott életrajzok eredeti dokumentumidézetekkel megtűzdelve. Urbán valójában néha túl sokat tett írásai tartalmi hitelességének alátámasztására. A jó néhány én-formában megírt alkotás nyíltan arra

utal, hogy a szerző tudatosan vállalja az emlékirat-formát, hiszen minden nehézség nélkül megállapítható, hogy ezeknek az alkotásoknak melő főhőse valójában ő.

A kötetben a sötét színek uralkodnak, a derű pillanatai rendkívül ritkák. Ilyen például az *Engesztelés* című írás, amely mosolyogtató és egyszerűségében megkapó. A többi depresszív hangulatot áraszt, úgyhogy nem egy olvasása után monotonia érezhető, annál is inkább, mivel az alkalmazott ábrázoló eszközök választéka kizárja a változatosságot. Urbán a lélek mérnökeként mutatkozik be, ki a klasszikus író példájára „mindent tud” hőseiről, minden világos számára. Hőseinek gondolatai az általa kijelölt tipikus pályán mozognak, hol a történesek rendjét nem zavarja meg a véletlen. S bár a javarészt tragikus vagy a tragikus magvát magukban hordó történetek alkalmasak a drámai kibontakozásra, az írásokból hiányzik az igazi feszültség, az a valami, ami az olvasót megragadja és további olvasásra ösztönzi. A kompozíció igen gyakran tudatosan felállított számtanpéldára emlékeztet, amikor is a tétel megelőzi a bizonyítást. Hiszen a szerző pedáns rendszerezéssel irányítja hőseit, legtöbbször ellátja őket megfelelő élményekkel, amelyek összhangban vannak a felállított tétellel.

A *Köposta* ábrázoló eszközei és a valóságközelítés módja a kötet értelműen a realizmus területére helyezi. Ehhez nagyban hozzájárul az író viszonyulása a leírt történetekhez és hőseihez. Urbántól távol áll a sematikus múltábrázolás, „osztályellenségei” iránt is nagyfokú megértést tanúsít, azokat is igyekszik teljes embereknek bemutatni. Emberszeretete csodálatra méltó. Átérti egy-egy hősenek lelkiállapotát, azonosulni igyekszik vele és ily módon impresszíven hatni az olvasó érzéseire. Sajnos azonban ez az emberi viszonyulás a világhoz nem elegendő az írói meglevenítéshez. Szerzőnk abba a nehéz helyzetbe juttatta önmagát, hogy letisztult és haladó nézeteit, amelyeket átítat humanizmusa, rövid írásokon keresztül, kevés és mereven alkalmazott ábrázoló eszközzel egy-egy életsorsba koncentrálna. Az elképzelés véghezvitetlenségét példázza a *Köposta* legtöbb írása. Ezek rövidege és a mondanivaló bősége kerül összeütközésbe, úgyhogy az író a hősök igazi gondolatai hiján és a cselekmény teljességének távollétében kénytelen sokat és olyasmiket közölni, amik nem hatnak meggyőzően az olvasóra, mivel futólagosak vagy pedig, mondjuk a belső monológok esetében, nem fakadhatnak az illető hős elméjéből. Mert tulajdonképpen a szerző az, ki gondolatait egyszóval ily módon, helyszúke miatt, summásan kifejezni.

Nagy erénye a kötetnek az a vonzalom, amelyet Urbán János az egyszerű, hétköznapi emberek sorsa iránt tanúsít. Minden sorából kitűnik, hogy azok „pártján áll”. Rokonszenves az is, hogy ezek az emberek tájaink szülöttjei, tegnapunk képviselői. Egy eltűnt világot idéznek írásai azzal, hogy talán rajtuk keresztül jobban megértsük a jelent. Úgy érzem, nagy kár, hogy a szerző nem kísérelte meg ezeknek a „forgácsoknak” szélesebb összefüggéseit ábrázolni, nem igyekezett az ábrázolás totalitása irányába, méghozzá gazdagabb meglevenítő eszközökkel. Természetesen ez már egy magasabb irodalmi szintet jelentett volna, mivel az elbeszélés vagy akár a regény régiójába jutott volna. Urbán kétségtelenül rengeteg élményt és ismeretet halmozott fel magában. A *Köposta* írásaiban fellelhetjük a mélyebb ábrázolás csírait és lehetőségeit. A szerző azonban egyelőre adós maradt a maradandóbb művel. Az esetleges újabb, magasabb szépirodalmi szinten történő utazás közel-múltunkba azonban ugyanakkor magasabb szintű művészi ábrázoló eszközök birtoklását is feltételezná az írónál. A fentiekben vázolt hiányosságokat nagyban ellensúlyozza az írói jó szándék, úgyhogy Urbán újabb könyve bizonyos értelemben megmarad annak, aminek szánta: az író legbensőjében rejlő emlékek egy kissé elkésett és művészileg nem eléggé kimunkált felidézésének.

VARGA ISTVÁN